

Horyzonty Polityki
2018, Vol. 9, N° 28

EWA MAJ

Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie
Wydział Politologii
Zakład Myśli Politycznej
Ewa.Maj@poczta.umcs.lublin.pl

DOI: 10.17399/HP.2018.092808

Alternatywne projekty konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej: przypadek środowisk neoendeckich

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Celem pracy jest analiza projektów konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przygotowanych przez środowiska neoendeckie.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Problemem badawczym jest sprawa podejścia do projektowanej ustawy zasadniczej i odzwierciedlonej w niej kwestii istnienia i funkcjonowania państwa narodowego rozumianego jako Państwo Narodu Polskiego. Do badania wykorzystano źródła tekstowe autorstwa środowisk neoendeckich, których emanacją były ugrupowania polityczne. Teksty zostały poddane eksploracji jakościowej z uwzględnieniem procedury kodowania i kategoryzowania pojęć oraz analizowania narracji.

PROCES WYWODU: Artykuł ma dwudzielną strukturę. W pierwszej części przedstawiono kwestię ładu aksjologicznego, który gwarantowały projektowane ustawy zasadnicze. Środowiska neoendeckie jednoznacznie hierarchizowały wartości fundamentalne dla narodu polskiego, podkreślając znaczenie katolicyzmu dla spójności i tożsamości Polski. W drugiej części artykułu znalazły się rozważania na temat porządku ustrojowego państwa narodowego. Przedłożone zostały ustalenia dotyczące naczelných organów administracji publicznej oraz relacji między nimi i społeczeństwem.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Projekty konstytucji unaocznily zbieżność projektów konstytucji, szczególnie w odniesieniu do ochrony życia ludzkiego, godności pracownika, gwarancji socjalnego bezpieczeństwa rodziny jako podstawy narodu. Uobecniły się też rozbieżności wizji państwa narodowego pod kątem preferowanego modelu ustroju politycznego: semiprezydenckiego bądź parlamentarno-gabinetowego.

Sugerowane cytowanie: Maj, E. (2018). Alternatywne projekty konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej: przypadek środowisk neoendeckich. *Horyzonty Polityki*, 9(28), 123-144. DOI: 10.17399/HP.2018.092808.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Środowiska neoendeckie przedłożyły oryginalne plany porządkowania podstaw państwa narodowego. Zmierzały do upowszechnienia ideologii narodowej, zintegrowania politycznych grup narodowych, stabilizowania środowisk różnych nurtów politycznych: narodowo-liberalnego, narodowo-tradycjonalistycznego oraz narodowo-ludowego, ale powiązanych ze sobą wspólną planów budowania Wielkiej Polski.

SŁOWA KLUCZOWE:

konstytucja, neoendecja, Państwo Narodu Polskiego, Wielka Polska

ALTERNATIVE PROJECTS
OF THE NEW CONSTITUTION OF THE REPUBLIC
OF POLAND: NATIONAL DEMOCRATS CASE

Abstract

RESEARCH OBJECTIVE: The aim of this study was an analysis of drafts of the new Constitution of the Republic of Poland prepared by the new generation of National Democrats [Polish: “Neoendecja” from the name of the political party Narodowa Demokracja – National Democracy – commonly referred to as “Endecja” from its abbreviation “ND”].

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The research problem centres on the attitude towards the new basic law, which envisions the establishing and functioning of a nation state understood as a Polish Nation State. Texts penned by the representatives of the new generation of National Democrats, who formed political parties, have been used as source data for the purposes of the study. The source data, subsequently, has undergone qualitative analysis (including the procedure of thematic coding and categorising), as well as narrative inquiry.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The article consists of two parts. The first provides information on the issue of the axiological order, which the aforementioned drafts of the Constitution guaranteed to introduce. Herein, the present-day adherents of National Democracy introduced a clear-cut hierarchy of what they believe are the fundamental values of the Polish Nation, and stressed the role of Catholicism for the integrity and identity of Poland. The second includes reflections on the constitutional order of a nation state. This concerns findings on the attitudes and activity of the main public administration bodies, the relations among them and their relations with the general public.

RESEARCH RESULTS: The studied drafts of the Constitution have shown many similarities, especially in matters related to the protection of human life,

dignified employment, and social security of a family understood as foundation of the nation. Discrepancies regarding the vision for the preferred political system have been noted, as some drafts favoured the semi-presidential system, while others, the parliamentary cabinet form of government.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS:

The new generation of National Democrats submitted innovative plans for reconstructing the foundations of a nation state. Such plans have the intent of popularising the national ideology, uniting the political parties formed by national circles, and stabilising the different factions present on the political scene: national liberals, national traditionalists, national peasantry representatives, all of whom have the common goal of building a Great Poland.

KEYWORDS:

Constitution, New generation of National Democrats, Polish Nation State, Great Poland

WSTĘP

Przemiany ustrojowe państwa poczynając od 1989 r. umożliwiły odrodzenie ruchu narodowego, który stał się trwałym składnikiem współczesnego życia politycznego Polski. W wymiarze ideowym ruch bazował na aksjologii sytuującej na naczelnym miejscu naród i jego derywaty, natomiast w wymiarze strukturalnym tworzył krąg środowisk politycznych o różnym statusie nominalnym: 1) o charakterze formalnym jak ugrupowania oraz 2) nieformalnych w postaci ośrodków skupionych wokół redakcji czasopism. Celem artykułu było ukazanie wizji państwa zawartej w projektach konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przygotowanych przez wybrane podmioty polityczne ukierunkowane na problematykę narodu. Dobór próby badawczej nastąpił przy wykorzystaniu czterech kryteriów. Po pierwsze, był zdeterminowany systemem wartości narodowych. Po drugie, zwrócono uwagę na stosunek do tradycji Narodowej Demokracji (ND) i jej przywódców na czele z Romanem Dmowskim. Po trzecie, odniesiono się do form ekspresji politycznej, w tym do taktyki walki legalnej i ustalenia reguł wychowawczego oddziaływania na młode pokolenie Polaków. Po czwarte, wzięto pod uwagę postawę wobec organizacji ponadnarodowych i ponadpaństwowych

ze szczególnym uwzględnieniem kwestii integrowania Polski z Unią Europejską (UE).

Problem definiowania środowisk neoendeckich ma ugruntowane miejsce w literaturze przedmiotu (Grott, 1994; Maj i Maj, 2007; Tokarz, 2002; Tomasiewicz, 2003). Pod względem formalnym zalicza się do nich ugrupowania polityczne, z których dla potrzeb niniejszego artykułu spożytkowano dorobek Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego (SND), Ligi Polskich Rodzin (LPR) oraz Ruchu Narodowego (RN). Ich twórczość ideowa została dopełniona wiedzą pozyskaną z dokumentacji źródłowej wybranej spośród bogatego zestawu podmiotów ruchu narodowego, jak Młodzież Wszechpolska (MW), Obóz Wielkiej Polski (OWP), Ruch Ludowo-Narodowy (RLN), Stronnictwo Narodowe (SN), Stronnictwo Narodowe „Ojczyzna” (SN „Ojczyzna”), Stronnictwo Narodowe „Senioralne” (SN „Senioralne”), Stronnictwo Narodowe „Szczerbiec” (SN „Szczerbiec”), Stronnictwo Narodowe (SN). Z kolei kręgi nieformalne były reprezentowane przez środowiska skupione wokół redakcji tygodnika „Myśl Polska” oraz miesięcznika „Nowy Przegląd Wszechpolski” (Motas, 2016; Maj, 2011). Prezentowały poglądy powyżej nadmienionych ugrupowań, a także Stronnictwa Ludowo-Narodowego (SLN) i Przymierza Ludowo-Narodowego (PLN). Wybór obiektów badawczych był skutkiem uznania, że przygotowały one zwarte, uporządkowane, kompletne projekty konstytucji, odzwierciedlające narodowe wartości polityczne. Środowiska neoendeckie dokonywały autoidentyfikacji, dzięki czemu ustaliły się komponenty ich tożsamości ideowej i politycznej. W 1989 r. Maciej Giertych, współtwórca SN, akcentował sferę zgodności światopoglądowej i koncepcyjnej na gruncie troski o jedność narodowo-religijną Polaków (Giertych, 1989; Szwed, 2014, s. 75-91). W 1997 r. Jan Zamoyski, prezes SND, przypominał o powinnościach narodu polskiego w przestrzeni gospodarczej, społecznej, kulturalnej (Zamoyski, 1997, s. 6). W kolejnych latach funkcjonowania środowisk neoendeckich zmierzano do utrwalania reguł walki o cele narodowe w duchu sprzeciwu wobec wpływów hedonizmu, immoralizmu, kosmopolityzmu, nihilizmu, ale bez wykorzystywania środków ekstremizmu politycznego (Wierzejski, 2001; Wojciechowski, 2005; Radomski, 2016b, s. 279-297).

Pod względem temporalnym granice niniejszego artykułu wyznaczały daty istnienia III Rzeczypospolitej. Refleksje na temat

konstytucyjnego kształtu państwa ulegały aktualizacji, gdy wzma-
gał się dyskurs publiczny zawierający krytykę ustawy zasadniczej
z 2 kwietnia 1997 r. Problemy dotyczyły dwóch podstawowych spraw,
których rozwiązanie implikowało konstrukcję poniższego tekstu. Po
pierwsze, zmierzano do rekapitulacji ładu konstytucyjnego pożąda-
nego przez środowiska neoendeckie. Po drugie, starano się zrekon-
struować model ustroju preferowanego w kręgach narodowców.

INSTRUMENTY I NARZĘDZIA BADAWCZE

W procedurze badawczej zastosowano instrumenty i narzędzia słu-
żące do technicznego gromadzenia danych szczegółowych, pod-
dawanych selekcji, weryfikacji i interpretacji. Zostały one podpo-
rządkowane zasadom eksploracji materiałów wytworzonych przez
środowiska neoendeckie. Ich „niszowy” i rozproszony charakter
sprawiał, że wymagały starannego namysłu nad procesem wyszu-
kiwania dokumentacji reprezentatywnej dla kręgu politycznego oraz
symptomatycznej dla tematyki projektowania ustawy zasadniczej.
Źródłowa wiedza na temat alternatywnego porządku konstytucyjnego
pochodziła z dokumentacji sporządzonej przez SND, SLN i PLN.
Cenny poznawczo był projekt przygotowany przez Piotra Szymań-
skiego, oficjalnie przyjęty przez Zarząd Główny SND 8 kwietnia
1993 r. (Szymański, 1993; Maj i Maj, 2007). Autor, prawnik, publicysta
tygodnika „Myśl Polska”, miał doświadczenie polityczne z okre-
su działalności w szeregach Polskiego Związku Akademickiego.
Wprawdzie projekt nie zdobył poparcia ogółu narodowców, ale zo-
stał przekazany do wiadomości członków Sejmowej Komisji Konsty-
tucyjnej. Drugi istotny dla niniejszego artykułu projekt ustawy za-
sadniczej, datowany na 2005 r., przedłożyły środowiska patriotyczne
skupione wokół „Nowego Przeglądu Wszechpolskiego”. Twórcą był
dr inż. Andrzej Józef Horodecki, znany i ceniony publicysta (Horo-
decki, 2005). Nadmienione projekty były całościowymi, kompletnymi
dokumentami, ale w procedurze badawczej wymagały dopełnienia
o treść programów partyjnych, deklaracji ideowych, manifestów
politycznych autorstwa środowisk neoendeckich, przykładowo ma-
nifest ideowy RN z 2013 r. Ponadto były konfrontowane z projektami
przygotowanymi przez Katolicki Komitet Wyborczy „Ojczyzna”

w 1993 r., Narodowo-Chrześcijańsko-Demokratyczny Blok dla Polski w 1997 r. oraz LPR z 2005 i 2007 r. Uzupełnieniem źródłowej podstawy artykułu były deklaracje wyborcze takich kandydatów na Prezydenta RP, jak M. Giertych i Tadeusz Wilecki.

Tekstowy charakter źródeł pozwolił na poddanie ich eksploracji jakościowej z uwzględnieniem procedury kodowania i kategoryzowania pojęć oraz analizowania narracji. Dokumenty wytworzone przez środowiska neoendeckie zawierały konkretny model świata – zrozumiały dzięki klarownej tematyce i jednoznacznemu językowi politycznemu. Służyły ustaleniu tożsamości podmiotów życia politycznego Polski w trakcie procesów przemian ustrojowych oraz modyfikowania reguł partycypacji w życiu publicznym w zmiennych okolicznościach historycznych. Dawały możliwość oceny kompetencji twórców w odniesieniu do rozumienia rzeczywistości politycznej prezentowanej niekiedy bez przestrzegania reguł temporalnego następstwa zdarzeń, choć przy gotowości do respektowania norm faktograficznych. Kwestionariusz pytań badawczych obejmował zagadnienia sensów, jakie wносиły teksty, oraz interpretacji treści materiałów źródłowych. W kafeterii odpowiedzi znajdowały się zagadnienia stosunku do tradycji konstytucjonalizmu, systemu aksjologii politycznej, trybu kształtowania naczelných instytucji państwowych oraz ich uprawnień. Spożytkowanie analityki pól semantycznych, ale też stosowanie technik frekwencyjnych, sprawiły, że wyłonił się obraz rzeczywistości politycznej zakorzeniony w tradycyjnej formule polskości.

Projekty ustawy zasadniczej pojawiły się w czasie wzmożonej debaty w 1993 r., gdy nastąpiła inauguracja ogólnopolskiego dyskursu, oraz w 1997 r. podczas przygotowania do referendum konstytucyjnego, a także na początku XXI w., kiedy zintensyfikowane zostały publiczne dyskusje na temat wejścia Polski w struktury UE. Tworzyły wizję państwa alternatywną dla ówczesnego głównego nurtu politycznego oraz zasady *political correctness*, uprawianej przez partie liberalne i lewicowe, po części też partie konserwatywne, aprobujące tolerancję obyczajową. Kreowały świat równoległy względem rzeczywistości politycznej artykułowanej w serii broszur opublikowanych przez Wydawnictwo Sejmowe. Pod nazwą *Wizja parlamentu w nowej konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* ukazało się kilkadziesiąt publikacji autorstwa wielu wybitnych uczestników życia

politycznego w Polsce. Spośród nich ze szczególną uwagą przyjęto projekt napisany przez Wiesława Chrzanowskiego wraz z formułą *ordo caritatis*, czyli porządek miłości (Chrzanowski, 1994).

Punktem odniesienia dla środowisk neoendeckich były tradycje konstytucjonalizmu polskiego z okresu międzywojennego. Kontekst historyczny przyczynił się do przypomnienia projektu ustawy zasadniczej autorstwa Stanisława Głabińskiego z 1919 r. Deklarowano chęć restytuowania zasad konstytucji z 17 marca 1921 r., a także noweli sierpniowej z 1926 r. – przy planach odrodzenia urzędu Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych. Ponadto zwracała uwagę skłonność do wybiórczego zagospodarowania dorobku konstytucjonalizmu francuskiego, co uobecniło się w projekcie SND, amerykańskiego – koncepcje SLN i PLN, węgierskiego – manifest ideowy RN. Towarzyszyły im liczne wypowiedzi ideowe pozostałych ugrupowań neoendeckich, które pogłębiały refleksję dotyczącą predyspozycji narodu polskiego do wykreowania optymalnego prawnopolitycznego ustroju państwa.

ŁAD AKSJOLOGICZNY

Środowiska neoendeckie, dezaprobuując stan III Rzeczypospolitej, krytykowały poziom moralny klasy politycznej. W 2000 r. T. Wilecki nadmieniał, że „politycy w naszym kraju wolą okłamywać siebie i innych, wolą mówić co innego, myśleć co innego i robić co innego. Ofiarą tak rozumianej polityki pada Naród” (Wilecki, 2004a, s. 155). Przypominał, że powinnością narodowców było powstrzymanie degradacji państwa i skorygowanie postaw Polaków niezadowolonych ze skutków przemian ustrojowych:

Dzisiaj, po 10 latach transformacji ustrojowej większość Polaków jest zawiedziona i z niepewnością patrzy w przyszłość. (...) Powstał ustrój niesprawiedliwości społecznej, wyzysku i wszechmocnej potęgi kapitału, niewrażliwości na ludzką krzywdę (Wilecki, 2004b, s. 151).

Natomiast kilkanaście lat później jednoznacznie sformułowano zadanie polityczne, zgodnie z którym „Ruch Narodowy odzyska państwo z rąk realizujących obce interesy, skorumpowanych elit,

finansowych oligarchów oraz pasożytujących na nim klik oportunistów i ignorantów” (*Suwerenny*, 2016, s. 3). Wskazywano na dysfunkcyjny dla narodu i państwa styl uprawiania polityki, szczególnie nakierowanej na negację wartości narodowych. W szeregach narodowych powielano się przekonanie o tym, że działalność środowisk neoendeckich wywoływała agresywne zachowanie wrogów politycznych, promujących nihilizm narodowy i religijny.

W katalogu wartości środowisk neoendeckich prymarne miejsca zajmowały: naród, państwo narodowe, wierzenie religijne, rodzina, własność narodowa. Z tego powodu odrzucano koncepcje konstytucji RP przygotowane przez ugrupowania mainstreamu politycznego, identyfikowane z anarodowymi i indyferentnymi religijnie postawami politycznymi, których obecność na przełomie XX i XXI w. dostrzegano w działalności partii rządzących Polską. Przypisano im dążenie do rugowania z życia publicznego pojęć niemodnych bądź nawet zakazanych, czyli mających konotację pronarodową. Wyrażano dezaprobatę dla reguł poprawności politycznej i używania języka, w którym zestaw pojęć narodowych i patriotycznych ulegał redukcji, pojawiał się przymus stosowania frazeologii liberalno-lewicowej, przez co deformował się system wartości tradycyjnych, a obraz rzeczywistości politycznej i społecznej poddawany był manipulacji językowej w duchu antynarodowym (Giertych, 1997; Maj, 2013, s. 297-308; Radomski, 2010, s. 143-158; Smolik, 2017). W neoendeckich deklaracjach ujawniły się dążności do jakościowego przekształcenia charakteru państwa i umocowania pozycji narodu w zmieniających się warunkach politycznych przełomu XX i XXI w.

Korzystanie z dorobku myśli przywódcy ND dotyczyło użycia formuły patriotyzmu nowoczesnego jako wyznacznika ugrupowań głoszących ideologię narodową. Jednoznacznie brzmiały nawiązania do definicji narodu według Dmowskiego, który widział w nim organizm polityczny mający strategiczne znaczenie w stosunkach wewnętrznych i zewnętrznych oraz ustalał regułę pojmowania go w kategorii traktatu pokoleniowego. Reminiscencje takiego pojęcia narodu znalazły się w dokumentacji Młodzieży Wszechpolskiej, sygnowanej przez Romana Giertycha (Giertych, 1994). Wyraźny ślad pozostawiły w projekcie autorstwa Horodeckiego, szczególnie w rozdziale *Patriotyzm*. Poświęcono go rozumieniu miłości Ojczyzny, uwarunkowaniom patriotycznego wychowania jednostki ludzkiej

przy zastosowaniu traktatu pokoleniowego, ponieważ „każde nowe pokolenie ma prawo otrzymać od rodziców, szkoły oraz mediów prawdziwy, zharmonizowany i ustawicznie pogłębiany obraz przeszłości Ojczyzny, poznać źródła jej sukcesów oraz przyczyny jej niepowodzeń” (Horodecki, 2005, s. 26).

W planowanym kształcie Polski wyeksponowane były motywy porządku konstytucyjnego opartego na czterech zasadach cywilizacji łacińskiej, zaznaczając, że

za pierwszą zasadę naczelną cywilizacji łacińskiej uznajemy zasadę personalizmu, wyrażającą się poprzez postawę osobową w relacjach tak między obywatelami, jak i w relacjach obywatel-państwo oraz obywatel-wspólnota (Horodecki, 2005, s. 1).

Dalej były zasady: harmonijnego rozwoju bytu społecznego, koherentnego kształtu osoby ludzkiej, równowagi prawnej między obywatelem a organizmem państwowym. Autor projektu nadmieniał o obowiązku stosowania zasad personalizmu w życiu publicznym i w sprawach osobistych obywateli Polski. Wątek cywilizacji łacińskiej przedkładany był spójnie wskutek wykorzystania jej komponentów w różnych sferach życia ludzkiego, zdeterminowanych przez dziedzictwo łacińskie, czyli tradycję kultury prawno-politycznej antycznego Rzymu, dorobek starożytnej myśli politycznej, etyczne normy Dekalogu. Znajdował odzwierciedlenie w działalności planowanych instytucji publicznych i osób obejmujących najwyższe urzędy w państwie, przykładowo, Prezydent RP w rocie przysięgi wypowiadał słowa wierności „postanowieniom Konstytucji oraz zasadom cywilizacji łacińskiej” (Horodecki, 2005, s. 10). Bazowanie na ideologii narodowej, której gruntem było wierzenie religijne, sprawiło, że w ustawie zasadniczej zamierzano legitymizować supremację katolickiego wierzenia religijnego oraz Kościoła Rzymskokatolickiego. W projekcie SND powtórzone zostało postanowienie z konstytucji marcowej o naczelnym stanowisku katolicyzmu wśród równoprawnych wyznań religijnych (Szymański, 1995, s. 4-5; Tomaszewicz, 2003). Kwestia wyznaniowa uobecniła się w konstytucyjnej gwarancji nienaruszalności życia ludzkiego od naturalnego poczęcia do naturalnej śmierci, co znajdowało bezpośrednie odzwierciedlenie w twórczości PLN, SLN, a także MW oraz SN „Szczerbiec” (Horodecki, 2005, s. 5; Wasilewski, 1990, s. 3-4; Barański, 1992, s. 2-3).

Nowy kształt państwa, opartego na wzmiankowanym porządku aksjologicznym, miał potwierdzać dążność do realizacji idei Katolickiego Państwa Narodu Polskiego w odniesieniu do klasy politycznej oraz ogółu obywateli Rzeczypospolitej Polskiej, co oznaczało, że cała sfera publiczna i prywatna została objęta paradygmatem religijnym. Obowiązywała odgórnie przyjęta formuła koincydencji między płaszczyzną konfesyjną i przestrzenią narodową. Oczekiwano, że w Katolickim Państwie Narodu Polskiego będzie widoczna troska o poszanowanie wiary katolickiej, tradycji narodowej, wychowania narodowego, a także, że będzie prowadzona: obrona tożsamości kultury polskiej, ochrona życia ludzkiego, ochrona rodziny (Oświadczenie, 1989, s. 2; Obrona, 1991, s. 9; Barański, 1991, s. 8-9). Członek narodu polskiego miał uczestniczyć w działaniach na rzecz restytucji chrześcijańskiego oblicza państwa, które wskutek procesu laicyzacji utraciło charakter narodowy i religijny. Jego odnowiony kształt miał zabezpieczyć odbudowanie i wzmocnienie cech narodu przywiązanego do tradycyjnych form życia pobożnego, cnotliwego i bogobojnego Polaka, do kultu maryjnego, do obyczajowości, zgodnie z którą powracano do religijnych form grzesznościowych: „Bóg zapłać”, „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus”, „Szczęść Boże”. Tradycjonalizm zwyczajowy był akcentowany szczególnie w twórczości politycznej SN oraz SN „Szczerbiec”, którego ideolodzy domagali się przywrócenia datowania zdarzeń według kalendarza świąt katolickich, przykładowo, „na Trzech Króli” (6 stycznia) albo „na święto Ofiarowania Pańskiego”, zamiennie „na Matki Boskiej Gromnicznej” (2 lutego), by w sposób naturalny Polacy określali przebieg swojego życia (Markowski, 1989, s. 1-2). Dokonywano auto-identyfikacji, wyjaśniając, że

prawicowiec, to przede wszystkim (...) człowiek, który chce stanąć po prawicy Boga. A więc, wierzący i praktykujący, żyjący na co dzień zgodnie z zasadami Wiary. Na co dzień będzie to człowiek prawy, szlachetny, moralny, bezinteresowny, uczciwy (Fałszywa, 1994, s. 1-2; Krajewski, 1989, s. 5-6).

W projektach konstytucji wysokie miejsce w hierarchii wartości miała rodzina. Dokument sygnowany w 1993 r. przez SND zawierał wzmiankę o niej jako „wspólnocie podstawowej i pierwotnej w stosunku do Narodu i państwa”, podkreślając jej własne i niezbywalne

prawa. Oprócz zapisu o zabezpieczeniu rodziny, gwarantowana była ochrona małżeństwa i macierzyństwa. Kontestacji podlegały plany odwracania relacji między dziećmi a osobami dorosłymi, występowało przeciw formule „praw dziecka”, wyraźnie wskazując na decydujący status rodziców, którym nadane było „naturalne prawo i pierwszeństwo” do wychowywania potomstwa zgodnie z własnymi przekonaniami. Dwadzieścia lat później w deklaracji ideowej RN akcentowano pojęcie rodziny „pojmwanej jako małżeństwo kobiety i mężczyzny”, co oznaczało dezaprobatę dla prób redefiniowania kategorii fundamentalnej dla narodu. W obliczu pogłębiających się kłopotów demograficznych Polski istotna była zapowiedź, zgodnie z którą proponowano rozwiązania poprawiające warunki życia rodzin (*Deklaracja*, 1). Planowano konstytucyjną gwarancję prawa człowieka do godnego życia z eksponowaniem prawa do pracy i płacy rodzinnej (Horodecki, 2005, s. 5, 22). Odniesiono się do praw socjalnych, w tym nieodpłatnej opieki medycznej oraz powszechnego szkolnictwa, zmierzając do tego, by miały charakter normatywny, a więc dawały obywatelom szansę dochodzenia przed sądem obowiązku ich realizacji. Neoendeccy twórcy projektów ustawy zasadniczej zastrzegali, by program zabezpieczeń bytowych nie przekraczał granic realnych możliwości Polski, a perspektywicznie dawał materialny grunt do rozwijania duchowych i fizycznych sił narodu.

Ochronę przed aberracyjnymi wizjami bądź deklaracyjnymi zapewnieniami socjalnymi miały dać rozstrzygnięcia sprawy własności narodowej. Zgodnie z tradycją ND zachowano regułę nietykalności dóbr prywatnych, w których widziano podstawę „wolności oraz za-
możności obywateli i Narodu” (Szymański, 1995, s. 5; Tokarz, 2002). Dopuszczalnym odstępstwem od reguły była sytuacja nadzwyczajna, uzasadniająca ograniczenie lub pozbawienie prawa własności, gdy chodziło o bezpieczeństwo narodu. W warunkach zagrożenia racji narodowej zezwalano na wywłaszczenie za sprawiedliwym i niezwłocznym odszkodowaniem, co akcentowali członkowie SN „Ojczyzna” (Jeznach, 1993b, s. 5-7). Na państwie spoczywał obowiązek troski o rozwój gospodarki narodowej przy założeniu jej charakteru rolniczo-przemysłowego. Preferencje dla „ekologii narodowej” świadczyły o chęci odwrócenia skutków chemizacji rolnictwa czy stosowania inżynierii genetycznej. Starannie sformułowane były zapisy

o prowadzeniu handlu produktami rolnymi wyłącznie w regionie ich produkcji. Gospodarka miała służyć narodowi, dlatego powinna się opierać na rodzimej wytwórczości, a odwołania do prawa naturalnego sprawiły, że w projekcie konstytucji wprowadzono zapis: „Do głównych korzyści z produkcji, obok zysku finansowego, należy celowość społeczna, prostota, piękno i trwałość produktu” (Jeznach, 1993a, s. 5-7; Horodecki, 2005, s. 23; Łętocha, 2016; Radomski, 2016a, s. 311-325).

Ład aksjologiczny, proponowany przez środowiska neoendeckie, miał służyć zabezpieczeniu Polaków przed zagrożeniami, które uwidoczniły się na przełomie XX i XXI w. Negowano politykę forsowania idei państwa wielonarodowego czy wieloetnicznego. Odrzucano koncepcję multikulturalizmu, tożsamości transnarodowej, postmodernistycznej duchowości, liberalnego projektu rodziny opartego na zrelatywizowanej formule małżeństwa z uwzględnieniem par jedнопłciowych. Język nasycony odwołaniami do narodowych wartości politycznych sięgał do wzorców tradycjonalistycznych, nawiązywał do ekspresji dyskursu romantycznego z odwołaniem do wartości religijnych, wykazywał cechy języka misji. Ustalenie nadmienionej klasyfikacji i określenie w niej miejsca dla neoendeckiej ekspresji językowej wynikało z kilku przesłanek. Po pierwsze, stanowiło skutek źródłowego ujęcia zagadnień ideologii i programu politycznego. Po drugie, było rezultatem czynności ewaluacyjnych dokonywanych przez neoendeków. Po trzecie, wywodziło się z retoryki aksjologicznej, w której zakodowano nienaruszalny system wartości, a jego obrońcy występowali w roli niezłomnych głosicieli zasad porządkowania życia publicznego zgodnie z kanonem narodowym i religijnym.

WIZJA PAŃSTWA

W planowanym państwie „myślą przewodnią nowej konstytucji będzie: *Naród Polski jako Gospodarz Państwa Polskiego*”, co znalazło odzwierciedlenie w programie wyborczym M. Giertycha w 1995 r. oraz w programie politycznym PLN z 1998 r. (Giertych, 1995; Program, 1998; Szwed, 2014, s. 75-91). W tradycyjnej myśli politycznej ND istniał archetyp państwa mającego jedyne gospodarza

(Wapiński, 1980; Grott, 1984; Grott, 2015; Radomski, 2016b, s. 279-297). Monoetniczność przybierała różną postać, znajdując odbicie w projektach konstytucji, ale nie wpływała na jednoznacznie pozytywną ocenę znaczenia państwa narodowego w zmieniającym się pejzażu europejskiego kontynentu. Nie było wątpliwości, że państwo narodowe stanowiło główny (a niekiedy jedyny) podmiot stosunków międzynarodowych (Engelgard, 1996; Przewyciężyć, 2001, s. 7). Powtarzały się stwierdzenia o państwie jako najwyższym gwarancie realizacji interesów narodu, nadmieniano, że zapewniało narodowi pozycję suwerena, dbało o dobra duchowe i materialne narodu, o prawidłowy rozwój dzieci i młodzieży, troszczyło się o realizację polityki prorodzinnej (Rybicki, 1994, s. 9; Trochimiak, 1994, s. 1-2). Rangę narodu potwierdzał zapis:

Rzeczpospolita realizuje interesy Narodu Polskiego w stosunkach wewnętrznych i zewnętrznych, strzeże jego bezpieczeństwa, suwerenności i niepodległości, zapewnia poszanowanie praw obywateli, ochrania ich życie, wolność i własność oraz wymaga od nich wierności, lojalności i przestrzegania prawa, a także wypełniania innych obowiązków (Konstytucja, 1993, s. 5).

Dla zapobieżenia kolizji między etyką narodową i wierzeniem religijnym podkreślano, że władza państwowa pochodzi od Boga i należy do narodu polskiego. Konstatacja była pochodną refleksji Dmowskiego z dzieła *Kościół, naród i państwo*, w którym przeprowadził wywód na temat nienaruszalnej więzi polskości z katolicyzmem, co skutkowało pogłębieniem ewolucji myśli politycznej ND w duchu zespalania ideologii narodowej z katolicyzmem (Dmowski, 1927; Grott, 1980, s. 63-94; Grott, 2006). Ponawiano uwagi na temat dystansowania się środowisk neoendeckich od dążności do angażowania Kościoła w bieżącą politykę, co szczególnie artykułowali ideolodzy SN „Ojczyzna”, OWP, a także RLN (Diabeł, 1993, s. 1; Trochimiak, 1994, s. 1-2). Dobitnie brzmiała wypowiedź w sprawie rezygnacji z poszukiwania bezpośredniego wsparcia ugrupowań narodowych przez duchowieństwo. Celem upowszechnienia powyższego stanowiska R. Giertych wspominał, jak w wyborach parlamentarnych w III Rzeczypospolitej:

popieranie przez księży ugrupowań politycznych, które później szybko wsławiły się korupcją, kumoterstwem i rozprzedawaniem majątku narodowego, doprowadziło do tego, że wiele osób odeszło od Kościoła (Giertych, 2000, s. 19).

Z tego powodu dominantą przekonań środowisk neoendeckich stała się projekcja stosunków z Kościołem na zasadzie wzajemnej autonomii. Była też pełna zgoda na unormowanie relacji między instytucją państwową i kościelną poprzez zawarcie konkordatu.

W 1993 r. Katolicki Komitet Wyborczy „Ojczyzna”, ustalając formułę ustroju państwa zgodnego z zasadami katolickiej nauki społecznej, dał podstawę do kreowania wspólnych komponentów przyszłej Wielkiej Polski. W neoendeckich projektach konstytucji utrzymana została zasada trójpodziału władzy, choć z różnym usytuowaniem naczelnych instytucji państwowych. Władza ustawodawcza należała do dwuizbowego parlamentu, organami egzekutywy był Prezydent RP i rząd, władza sądownicza pozostawała w gestii niezawisłych sądów. Strukturę organów administracji publicznej tworzyli: Prezydent RP, Sejm i Senat, Rada Ministrów, wojewodowie, starostowie, w zakresie wymiaru sprawiedliwości – niezawisłe sądy. Wiele uwagi poświęcano instytucji samorządu terytorialnego i zawodowego.

Istniały jednak różnice w kwestii wyboru formy sprawowania władzy. Projekt SND zmierzał w stronę systemu semiprezydencckiego, natomiast „środowiska patriotyczne” optowały za systemem parlamentarno-gabinetowym.

Według koncepcji SND parlament składał się z Izby Poselskiej liczącej 240 posłów oraz z Senatu, do którego wybierano po jednym senatorze z każdego województwa, czyli w okresie sprzed reformy administracji publicznej – 49 osób. W Senacie przewidziane były miejsca dla Prezydentów RP wybranych na podstawie nowej ordynacji. W ten sposób wyraźnie zmniejszała się liczba parlamentarzystów, a ich przyszłe uzupełnienia miały charakter honorowania umiejętności byłych głów państwa. Trend zmiany kształtu parlamentu był charakterystyczny także dla projektu „środowisk patriotycznych”. Przewidywano istnienie Sejmu Walnego, złożonego z dwóch izb: Politycznej i Społeczno-Gospodarczej, liczących łącznie 200 posłów. W Senacie planowano 100 miejsc, co dawało liczbę 300 parlamentarzystów. Cenzus wieku wskazywał na skłonność do podniesienia granicy

wieku wyborców. W projekcie SND czynne prawo wyborcze otrzymywał obywatel Polski w wieku 21 lat do Sejmu i 25 lat do Senatu, a bierne odpowiednio w wieku 25 i 30 lat. Zastrzegano, że „prawa wyborcze nie przysługują osobom, które nie wypełniają powszechnych obowiązków obywatelskich” (Szymański, 1995, s. 5; Kowalski, 2002, s. 14). W projekcie „środowisk patriotycznych” skoncentrowano się na biernym prawie wyborczym, znacznie podnosząc limity wiekowe: do Sejmu – 35 lat, do Senatu – 50 lat (Horodecki, 2005, s. 6).

Jak nadmieniono, kierownictwo SND opowiadało się za systemem semiprezydenckim, który – według zwolenników projektu – skutkowało nadaniem państwu stabilnego i trwałego charakteru, gwarantującego „sprawność bez dyktatury” (Lipiński, 2017, s. 11). Wzmocnieniem prezydentury była dłuższa, bo siedmioletnia kadencja, którą ustalono zgodnie z tradycją prezydentury francuskiej i polskiej. W gestii Prezydenta RP znajdowało się prawo samodzielnej powołania i odwołania premiera i ministrów. Tym samym parlament nie miał uprawnień do wyrażenia wotum nieufności. Prezydenta wyposażono w szczególne uprawnienia wobec Rady Ministrów, ponieważ

premier i ministrowie dla rozpatrzenia spraw wymagających uchwały wszystkich członków rządu tworzą Radę Ministrów pod przewodnictwem Prezydenta (Szymański, 1993, s. 6).

Tylko w wyjątkowych okolicznościach premier mógł wystąpić w roli przewodniczącego i to wyłącznie po spełnieniu dwóch warunków. Po pierwsze, na podstawie wyraźnego upoważnienia przez głowę państwa, po drugie, gdy prezydent zatwierdził ustalony porządek obrad. Natomiast alternatywna propozycja „środowisk patriotycznych” ustalała pozycję głowy państwa ze zwyczajowymi uprawnieniami ceremonialno-reprezentacyjnymi, dopełniając je wzmianką o postępowaniu „w duchu cywilizacji łacińskiej”. Parlament miał kompetencje ustawodawcze, ustrojodawcze, elekcyjne i kontrolne. Prezesa Rady Ministrów powoływało Zgromadzenie Narodowe złożone z obu izb parlamentu.

Obowiązki obywatelskie były sytuowane przed prawami, do których dostęp warunkowało sumienne wykonywanie powinności na rzecz narodu i państwa. Kategoria obywatelstwa należała do ważnych zagadnień, ponieważ udział w obrocie składnikami gospodarki narodowej oraz zgłaszanie roszczeń reprywatyzyjnych

były uzależnione od posiadania więzi prawnej z państwem polskim. W zapisach projektów konstytucyjnych powtarzała się reguła, zgodnie z którą „obywatel Polski nie może być równocześnie obywatelem innego państwa” (Szymański, 1993, s. 6-7). Wspomniana rytmiczna powtarzalność zapisu oznaczała dezaprobatę dla III Rzeczypospolitej, w której zezwolono na posiadanie podwójnego obywatelstwa. Według środowisk neoendeckich w Polsce po 1989 r. pojawiła się tendencja do dezaprobowania idei państwa silnego, opartego na lojalnych obywatelach, mającego postać Wielkiej Polski. Wyrażane były obawy przed skutkami domniemanych przywilejów dla cudzoziemców, dla obcego kapitału, wreszcie dla kultury pozbawionej cech narodowych. Nieufność względem obecności czynnika zewnętrznego w Polsce znalazła odzwierciedlenie podczas kampanii przed referendum konstytucyjnym. Kierownictwo SND zachęcało zwolenników programu narodowego do odrzucenia postanowień konstytucji z 1997 r. (Oświadczenie, 1997). Argumentacja skupiona była na zagrożeniach wynikających ze wspomnianego ryzyka uprzywilejowania osób o podwójnym obywatelstwie. Istotną kwestią pozostawała sprawa niebezpieczeństwa zrzeczenia się części suwerenności państwa na rzecz organizacji międzynarodowej. W kolejnych latach po wstąpieniu Polski do UE tworzyła się „wspólnota eurosceptycyzmu” i dezaprobaty dla eurokonstytucji, „bo ustanawia ona wyższość prawa unijnego nad polskim prawem i sądów unijnych nad sądami polskimi” (Program, 2011, s. 67; Smolik, 2011; Kozięłło, 2017).

Projekty konstytucji nieustannie były dopełniane przez bieżące wypowiedzi podmiotów ruchu narodowego, dążących do wykazania się umiejętnością czynnego uczestnictwa w życiu politycznym Polski. W toku rywalizacji wewnątrz ruchu oraz konkurencji poza nim podejmowano próby udowodnienia uzdolnień koalicyjnych (Jeznach, 1993b, s. 5-7; Partia, 1996, s. 9-10; Zamoyski, 1997, s. 6). W teście relewancji sukces odniosła LPR mająca reprezentację w parlamencie RP w latach 2001-2007, w Parlamencie Europejskim w latach 2004-2009 oraz wchodząca w skład gabinetu rządowego w latach 2006-2007 wraz z partiami Prawo i Sprawiedliwość, a także Samoobrona RP. Na drodze do osiągnięcia ideału Wielkiej Polski planowano wdrożenie programu IV Rzeczypospolitej, którą LPR widziała w postaci państwa „rozumianego jako dobro wspólne narodu oraz praw rodziny”

(Deklaracja, 2011, s. 67; Koziełło, 2017). Postulowano reformę systemu wyborczego przez wprowadzenie większościowej ordynacji wyborczej, by zabezpieczyć parlament przed rozdrobnieniem politycznym. W identyczny sposób tłumaczono aksjomat RN, żeby zrezygnować z dotychczas stosowanego w III Rzeczypospolitej sposobu obliczania głosów – według metody D’Hondta – na rzecz przeliczenia premiującego zwycięzców (metoda Sainte-Laguë). Zmiana powinna służyć tworzeniu silnej i stabilnej większości parlamentarnej i miała dać wyborcom bardziej klarowny obraz stosunków politycznych.

W projektach konstytucji RP zawarte zostały kryteria ustalenia profilu osobowego uczestników życia publicznego w Polsce. Użyto kategorii „dobrych Polaków i katolików” z uszczegółowionymi składnikami jak „uregulowane życie rodzinne”, a więc przewidywana była reglamentacja prawa uczestnictwa w polityce pod kątem przestrzegania reguły nierozzerwalności związku małżeńskiego, troski o życie sakramentalne potomstwa, dawania świadectwa wierzeniu religijnemu. Pojawiły się pytania, czy kandydaci postępowali uczciwie, a więc czy „nie posługują się kłamstwem i nieuczciwością w działalności publicznej” (Elementarz, 2004, s. 54). Uogólniona projekcja ustawy zasadniczej pozwoliła twórcom na wkomponowanie w jej treść elementów etyki katolickiej i estetyki patriotycznej z poszanowaniem symboliki narodowej. Państwo miało inicjować, prowadzić i kontrolować przebieg pracy ideowej i politycznej o cechach perswazyjnych w duchu dyskutowania dorobku teoretycznego Dmowskiego. Do jego powinności zaliczono systematyczne diagnozowanie stanu narodu, by uchronić go przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi. Harmonijny rozwój jednostki ludzkiej identyfikowano z przestrzeganiem kanonu narodowego, którego głównymi kategoriami były: prawda, dobro, zdrowie, dobrobyt, piękno.

WNIOSKI

Rozważania o kształcie konstytucji odzwierciedlały kierunki rozwoju ugrupowań neoendeckich w porządku wynikającym z ich myśli politycznej i gotowości do czynnego uczestnictwa w procesie zmian ustrojowych w Polsce. Projektodawcy wytworzyli dokumenty mające

wspólne elementy planowanej konstytucji. Deklarowali przestrzeganie zasady dobra narodowego, podkreślali, że państwo powinno realizować i chronić interesy narodowe. W ich interpretacji organy władzy państwowej należało powoływać z zachowaniem procedury demokratycznych wolnych wyborów powszechnych, choć z wyraźnym podkreśleniem narodowego charakteru kandydatów i elektoratu. Najistotniejszym elementem projektów konstytucji była wizja Wielkiej Polski. O jej wielkości decydować miała zwartość narodu polskiego uodpornionego na działania wrogich ideologii politycznych, negatywnych wpływów obyczajowych, religijnych, kulturalnych.

Z sumy analiz porównań dokumentacji źródłowej można się dowiedzieć, że wyróżnikiem konkluzywnym projektowanego kształtu państwa był ład narodowy, który zamierzano legitymizować w akcie konstytucyjnym. Intencje ustawodawcze miały charakter: 1) zachowawczy, ponieważ zamierzano konserwować tradycyjne wartości polityczne, 2) pragmatyczny – ze względu na gotowość do spożytkowania doświadczeń ustrojowych III Rzeczypospolitej, 3) mimityczny – z uwagi na chęć wykorzystania dorobku konstytucyjnego w wymiarze historycznym i współczesnym, 4) modernizacyjny, by dokonać przemian ustrojowych i przeprowadzić redystrybucję dóbr duchowych i materialnych pod kątem interesów narodowych. Zgodna była prawidłowość myślenia politycznego, wedle którego legitymizowano ład polityczny odmienny od obowiązującego w III Rzeczypospolitej.

BIBLIOGRAFIA

- Barański, M. (1991). Przerzywanie ciąży. *Głos Narodu*, 4-5, 8-9.
- Barański, M. (1992). Antynarodowa polityka władz. *Głos Narodu*, 4-5, 2-3.
- Chrzanowski, W. (1994). *Wizja parlamentu w nowej konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Deklaracja Programowa Narodowo-Chrześcijańsko-Demokratycznego Bloku dla Polski. (2004). W: I. Słodkowska i M. Dołbakowska (red.), *Wybory 1997. Partie i ich programy*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 50-51.
- Deklaracja Wyborcza 2007 Ligi Prawicy Rzeczypospolitej. (2011). W: I. Słodkowska i M. Dołbakowska (red.), *Wybory 2007. Partie i ich*

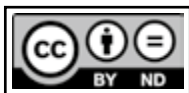
- programy. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 67-68.
- Diabeł się w ornat ubrał. (1993). *Ojczyzna*, 14-15, 1.
- Dmowski, R. (1927). *Kościół, naród i państwo*. Warszawa: Nakładem Obozu Wielkiej Polski.
- Elementarz wyborczy. (2004). W: I. Słodkowska i M. Dołbakowska (red.), *Wybory 1997. Partie i ich programy*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 52-59.
- Engelgard, J. (1996). *Testament Dmowskiego. Niemcy – Rosja – Polska*. Warszawa: Wydawnictwo Polskie.
- Falszywa prawica. (1994). *Głos Narodu*, 10, 1-2.
- Giertych, M. (1989). Co nas wyróżnia? *Słowo Narodowe*, 1, 3-7.
- Giertych, M. (1995). Mój program. *Opoka w Kraju*, 21, 2-7.
- Giertych, M. (1997). Rodzaje masonerii. *Opoka w Kraju*, 21, 4-5.
- Giertych, R. (1994). *Kontrrewolucja Młodych*. Warszawa: Inicjatywa Wydawnicza „ad astra”.
- Giertych, R. (2000). *Lot orła*. Szczecinek: Fundacja „Nasza Przyszłość”.
- Grott, B. (1980). Rola katolicyzmu w ideologii obozu narodowego w świetle pism jego ideologów i krytyki katolickiej. (Zarys problematyki badawczej). *Dzieje Najnowsze*, 1, 63-94.
- Grott, B. (1984). *Nacjonalizm i religia. Proces zespalania nacjonalizmu z katolicyzmem w jedną całość ideową w myśli Narodowej Demokracji 1926-1939*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Grott, B. (1994). Ruch narodowy w Polsce postkomunistycznej. *Arca*, 53/54, 13-34.
- Grott, B. (2006). *Nacjonalizm chrześcijański. Narodowo-katolicka formacja ideowa w II Rzeczypospolitej na tle porównawczym*. Krzeszowice: Ostoja.
- Grott, B. (2015). *Dylematy polskiego nacjonalizmu. Powrót do tradycji czy przebudowa narodowego ducha*. Warszawa: Wydawnictwo von Borowiecky.
- Horodecki, A.J. (2005). *Projekt konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej środowisk patriotycznych skupionych wokół „Nowego Przeglądu Wszepolskiego”*. Sopot – Lublin – Zielona Góra: Wydawnictwo OWEL.
- Jeznach, B. (1993a). Kim jesteśmy, czego chcemy, ku czemu zmierzamy? Referat polityczny wygłoszony przez Bogusława Jeznacha, przewodniczącego Rady Politycznej SN „Ojczyzna” na rozpoczęcie I Zjazdu Stronnictwa, 20 marca 1993 roku. *Ojczyzna*, 7, 3-5.
- Jeznach, B. (1993b). Nurt programowy „Ojczyzny”. *Ojczyzna*, 3, 5-7.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Projekt Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego. (1993). *Myśl Polska*, 10, 4-7.
- Kowalski, B. (2002). Wobec historycznego wyzwania. Stronnictwo Narodowe po wyborach. *Nowa Myśl Polska*, 10, 14.

- Koziełło, T. (2017). *Myśl polityczna Ligi Polskich Rodzin (2001-2009). Narodowa wizja państwa, społeczeństwa i polityki*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Krajewski, M. (1989). Moja recepta na przyszłą Polskę. *Narodowe wychowanie. Głos Narodu*, 2, 5-6.
- Lipiński, Z. (2017). Jakie państwo, jaka konstytucja? *Myśl Polska*, 23-24, 11-12.
- Łętocha, R. (2016). *Ekonomia współdziałania. Katolicka nauka społeczna wobec wyzwań globalnego kapitalizmu*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Maj, C. i Maj, E. (2007). *Narodowe ugrupowania polityczne w Polsce 1989-2001*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Maj, E. (2008). Myśl narodowa i nacjonalistyczna. W: E. Maj i A. Wójcik (red.), *Myśl polityczna w Polsce po 1989 roku. Wybrane nurty ideowe*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 113-148.
- Maj, E. (2011). Miesięcznik „Nowy Przegląd Wszehpolski”. W: E. Maj i A. Dawidowicz (red.), *Prasa Narodowej Demokracji. Od roku 1939 do początku XXI wieku*, t. 2. Lublin, Wydawnictwo UMCS, 175-194.
- Maj, E. (2013). Język niepoprawności politycznej w neoendeckiej publicystyce prasowej. W: I. Hofman i D. Kępa-Figura (red.), *Współczesne media – język mediów*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 297-308.
- Markowski, D.M. (1989). Stronnictwo Narodowe – powstanie i perspektywy. *Głos Narodu*, 2, 1-2.
- Motas, M. (2016), „Myśl Polska” – najstarszy tygodnik narodowy. W: *Bibliografia tygodnika „Myśl Polska” 1941-1992*. Warszawa: Wydawnictwo Myśl Polska, 5-27.
- Obrona życia nienarodzonych. (1991). *Głos Narodu*, 2-3, 9.
- Oświadczenie. (1989). *Głos Narodu*, 1, 2.
- Oświadczenie Zarządu Głównego Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego. (1997). Warszawa: Zarząd Główny SND.
- Partia prawdziwej prawicy. Po prawej stronie Boga. (1996). *Szczerbiec*, 1-2, 9-10.
- Program Przymierza Ludowo-Narodowego. (1998). Lublin – Kraków: Wydawnictwo Przymierza Ludowo-Narodowego.
- Program wyborczy Ligi Polskich Rodzin. (2011). W: I. Słodkowska i M. Dołbakowska (red.), *Wybory 2007. Partie i ich programy*. Warszawa: ISP PAN, 65-72.
- Przewyciężyć podziały. Rozmowa z prezesem Stronnictwa Narodowego Bogusławem Kowalskim. (2001). *Myśl Polska*, 26, 7.
- Radomski, G. (2010). Rewitalizacja idei Narodowej Demokracji w koncepcjach współczesnego ruchu narodowego. W: E. Maj, M. Mikołajczyk

- i M. Śliwa (red.), *Idee w procesie kształtowania współczesnej rzeczywistości polskiej. Nacjonalizm*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 143-158
- Radomski G., (2016a). Bezpieczeństwo kulturowe w polskim dyskursie publicznym po 1989 roku. W: E. Maj, W. Sokół i A. Szwed-Walczak (red.), *Bezpieczeństwo Europy. Bezpieczeństwo Polski*, t. 3. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 311-325.
- Radomski, G. (2016b). Wizje państwa w koncepcjach współczesnego ruchu narodowego w Polsce. W: G. Radomski, M. Strzelecki i P. Tomaszewski (red.), *W kręgu iluzji i realiów. Oblicza polskiej myśli politycznej w XX i XXI wieku. Studia i szkice*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 279-297.
- Rybicki, B. (1994). Prawica czy polski obóz narodowy: ABC polskiej ideologii narodowej. *Ojczyzna*, 6-7, 9.
- Smolik, B. (2011). Suwerenność państwa i narodu w publicystyce politycznej „Myśli Polskiej” w obliczu członkostwa Polski w NATO i Unii Europejskiej. W: E. Maj i A. Dawidowicz (red.), *Prasa Narodowej Demokracji. Od roku 1939 do początku XXI wieku*, t. 2. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 127-148.
- Smolik, B. (2017). *Naród we współczesnej polskiej myśli nacjonalistycznej. Problematyka narodu w ujęciu głównych nurtów polskiego nacjonalizmu w latach 1989-2004*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Suwerenny naród w XXI wieku. Program Ruchu Narodowego. Kongres Programowy Ruchu Narodowego*. (2016). Warszawa: Ruch Narodowy.
- Szwed, A. (2014). Wartości narodowe w periodyku „Opoka w Kraju”. W: E. Maj (red.), *Komunikowanie polityczne: podmioty, wartości, kanały przekazu. Studia, szkice, komunikaty naukowe*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 75-91
- Szymański, P.T. (1993). Władza narodu i dla narodu. Konstytucja według narodowych demokratów. *Myśl Polska*, 11, 6-7.
- Szymański, P.T. (1995). Państwo Narodu Polskiego. Materiały z konwencji programowej SND. *Myśl Polska*, 13, 4-5.
- Tokarz, G. (2002). *Ruch narodowy w Polsce w latach 1989-1997*. Wrocław: Wydawnictwo UWr.
- Tomasiewicz, J. (2003). *Ugrupowania neoendeckie w III Rzeczypospolitej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Trochimiak, J. (1994). Strategiczny sojusznik, prawdziwy przyjaciel i jedyna nadzieja Narodu Polskiego. *Wielka Polska*, 4-5, 1-2.
- Wapiński, R. (1980). *Narodowa Demokracja 1893-1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wasilewski, D. (1990). Młodzież Wszechpolska. *Bastion*, 2, 3-4.

- Wierzejski, W. (2001). *Naród, młodzież, idea. Zbiór publicystyki narodowej z lat 1997-2000*. Krzeszowice: Ostoja.
- Wilecki, T. (2004a). List do Rodaków. W: I. Słodkowska (red.), *Wybory prezydenckie 2000. Programy kandydatów*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 155.
- Wilecki, T. (2004b). Moje zobowiązania – po pierwsze Polska. W: I. Słodkowska (red.), *Wybory prezydenckie 2000. Programy kandydatów*. Warszawa: ISP PAN, 150-152.
- Wojciechowski, K. (2005). O neoendecji we współczesnej Polsce. *Myśl Polska*, 10, 16-17.
- Zamojski, J. (1997). Mamy wiele do zrobienia. *Myśl Polska*, 32, 6.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>